

Zaradi namestitve vojske je bilo veliko pomanjkanje krme, zaradi česar se je morala spremeniti živinoreja in celo

vojska je morala zmanjšati število konj. Posebno pozornost avtor namenja ženskam, ki so zaradi mobilizacije moških

morale poleg ostarelih moških in otrok prevzeti skrb za preživetje, otroci pa so opravljali tudi različna karitativna dela.

KEITH LOWE: Ujetniki zgodovine: Kaj nam spomeniki drugi svetovni vojni povedo o zgodovini in o nas.

Modrijan, Todraž 2023, 311 str.

»Spomeniki so vseh mogočih oblik in velikosti. V tej knjigi sem predstavil pomene in motive, ki se skrivajo za širokim naborom obeležij – ne le običajnih kipov, ampak tudi abstraktnih skulptur, slik, arhitekturnih objektov, muzejev in spominskih parkov, porušeni zgradb in porušeni vasi, koncentracijskih taborišč, pokopališč, grobnic in svetišč. Vse to so postala zbirališča naših spominov na drugo svetovno vojno. Uporabljamo jih za prenašanje teh spominov na nove rodove, tako da se bomo tudi tam, kjer ni med živimi nobenega vojnega veterana več, še naprej spominjali, čemu so bili priča med najbolj tragičnim in dramatičnim dogajanjem minulega stoletja.« Tako strnjeno povzame vsebino in spo-

ročilo odlično napisane knjige *Ujetniki zgodovine: Kaj nam spomeniki drugi svetovni vojni povedo o zgodovini in o nas* angleški zgodovinar in pisatelj Keith Lowe, ki je v prevodu Maje Kraigher izšla pri založbi Modrijan. Avtor je slovenskim bralcem znan vsaj še po knjigah *Podivjana celina* in *Strah in svoboda*.

Tako kot ljudje so tudi spomeniki ujeti v okove zgodovine, ki se jih zaradi spreminjanja družbenih razmer le težko otresejo. Med tem, da je neki spomenik postavljen »junakom«, in tem, da je postavljen »mučenikom«, je zelo tanka ločnica. Avtor poudarja, da se lahko vlogi »junaka« in »mučenika« kaj hitro zamenjata, in navaja številne primere. To dokazujejo rušenja spomenikov ob spremembi režimov po vsem svetu. Spomnimo se podiranja spomenika Sadamu Huseinu, odstranjevanja kipov Stalina ali Lenina v baltskih in drugih državah, začetka odstranjevanja kipov junakov konfederacije z ulic in javnih trgov leta 2017 v ZDA, rušenja spomenika kralju Aleksandru v Ljubljani ob italijanski okupaciji, umaknitve Titovega spomenika izpred Muzeja novejšje zgodovine ter odstranitve spomenikov, povezanih z NOB, z Brda. Avtor rušenje ali odstranitev sicer razume, a hkrati obžaluje, saj so po njegovem mnenju spomeniki »dragoceni zgodovinski dokumenti, saj zgovorno pripovedujejo o vrednotah naših prednikov, dobrih in slabih. To so znamenitosti z močjo, ki navdihujejo vse mogoče debate. So tudi velike umetnine,

izdelane z osupljivo rokodelsko spretnostjo in domišljijo. Uničevanje vsega tega zaradi sodobne politike je velika sramota.« V sklepnem delu poudari, da rušenje ne rešuje naše zgodovine, ampak jo zgolj potisne pod zemljo. S spomenikom se je vedno treba soočiti in se o njem pogovarjati, kličejo nas na odgovornost in skrbijo, da »nikoli ne pozabimo na svoj dolg do zgodovine ali na svojo zaslužnjenost z njo«.

Predstavitev petindvajsetih spomenikov in obeležij z vsega sveta v tej knjigi to nazorno kaže. S takim razumevanjem je Lowe spomenike razvrstil v pet kategorij. V prvi so spomeniki, postavljeni junakom, v drugi mučenikom, v tretji pošastim, četrti del je naslovil Apokalipsa, zadnjega, petega, pa Ponovno rojstvo. Vsak spomenik je odraz trenutnih družbenih razmer, kar avtor brez patetike tudi razloži. Nekateri so pogosto predstavljeni, kot npr. Auschwitz, drugi manj, kot npr. 2.000 kilometrov dolga pešpot Pot osvoboditve Evrope, ki se začne v Londonu in vodi po znamenitih krajih, po katerih so se v letih 1944 in 1945 osvoboditelji Evrope prebijali do Berlina. Za avtorja je to daleč največji spomenik v tej knjigi, saj govori tako o današnjem svetu kot o zgodovini. »Za pešpotjo se poleg zgodovinskega sporočila skriva tudi politično sporočilo – ali vsaj politično stališče.« Evropski svet je Pot osvoboditve Evrope potrdil kot uradno evropsko kulturno pot.

Zaradi časovne omejenosti prispevka ne moremo navajati vseh spomenikov

* Milan Vogel, univ. dipl. etnolog in prof. slovenščine, upokojeni komentator v kulturni redakciji *Dela*; mavmilan@gmail.com. – Prispevek je bil 16. oktobra 2023 predvajan na tretjem programu Radia Slovenija v sklopu oddaje S knjižnega trga. Tu ga objavljamo z malenkostnimi spremembami.

in obeležij, zgodovinskih parkov, porušeni krajev, ki so kot spomeniki ostali v ruševinah, kot na primer vas Oradour-sur-Glane v Franciji, katedrala v angleškem Coventryju, uničenem v letalskem napadu, katere prošt Harwar je že med vojno pozival k spravi in sodelovanju s porušeni cerkvami v Nemčiji. Coventry se danes imenuje »mesto miru in sprave« in je pobraten z mnogimi med vojno porušeni mesti, kot so Volgograd, Varšava, Dresden in Hirošima. Njegovo osrednje gledališče se v čast leta 1941 bombardiranega Beograda imenuje Beograjsko gledališče, ena od ulic se imenuje po vasi Lidice, ki so jo leta 1942 povsem porušili nacisti, ena pa po nemškem mestu Mechede, ki je bilo leta 1945 uničeno v letalskem napadu ameriških bombnikov. V tretjem delu knjige, naslovljenem Pošasti, je dobila mesto tudi Slovenija, in sicer s Spomenikom žrtvam vseh vojn na Kongresnem trgu v Ljubljani, »enim najzanimivejših in najbolj problematičnih spomenikov, kar sem jih kdaj videl«, pravi. »Z drugimi do sedaj videnimi obravnavanimi obeležji

ta spomenik narodove preteklosti ne poskuša spraviti v figurativno podobo. Nikjer ni nobenega kipa, nobenih portretov ljudi, zamrznjenih v akciji. Spomenik je popolnoma abstrakten. Vendar ni zato nič manj kontroverzen.« Po Lowejevem mnenju spomenik nima namena vzbujati pozornosti, saj je ob zadnjem obisku nekaj ur stal ob njem in ga opazoval, a se v tem času ni nihče ustavil ob njem, da bi si ga ogledal. »Nihče ni na klinasto oblikovani stopnici na njegovem južnem robu čakal na srečanje s prijatelji. Nihče se ni ustavil v senci velikih kamnitih plošč, da bi pojedel sendvič. Spomenik obvladuje eno stran Kongresnega trga v samem osrčju meta, toda zdi se, da ga preveva nekaj, kar odbija pozornost.« Vendar nato zapiše, da je brezizraznost spomenika verjetno njegova največja prednost, da je želel biti tankočuten, da ne bi nikogar žalil in obujal razdiralnih strasti med vojno. »Če ne pove ničesar o junakih niti o mučenikih niti o krivcih, potem je to namerna odločitev. Celo njegovo ime je namerno nedoločno. Čeprav vsakdo

ve, da je to spomenik drugi svetovni vojni, je posvečen žrtvam vseh vojn.« Avtor je bil pretresen nad Hudo jamo, kamor ga je peljal Mitja Ferenc, zato se sprašuje, kaj ta »brezizrazni, abstraktni spomenik pove o strahotah, ki sem jim bil ravnokar priča? Kako lahko sprejmeš spomenik iz čistega belega kamna, ko pa je resnica dosti bolj umazana, skrita na dnu temnega brezna v slovenskih hribih?« Na drugem mestu zapiše, da če so drugi spomeniki postavljeni zato, da bi usmerjali narodove spomine, je ta ravno zato, da bi jih razblinil.

Ena od rdečih niti knjige so tisti, ki so bili pri obeleževanju spomina na drugo svetovno vojno prezrti. Izrazit primer namernega zanikanja drugih je muzej holokavsta Jad Vašem v Jeruzalemu, ki ga mora najprej obiskati vsak tuji diplomat, sicer se mu vljudno zahvalijo za obisk Izraela. Odprli so ga šele leta 2005. Na koncu labirinta razstavnih sob je most, s katerega se vidi palestinska vas, ki so jo Izraelci zravnali z zemljo. O staroselskih Palestincih v muzeju ni niti besede.

BLAŽ BAJIČ, ANA SVETEL, VERONIKA ZAVRATNIK (ur.): *Razgledi treh dolin*.

Znanstvena založba Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2021, 208 str.

ANA SVETEL, VERONIKA ZAVRATNIK, BLAŽ BAJIČ (ur.): *Pogledi od blizu: Mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem*.

Znanstvena založba Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2022, 146 str.

V letu 2020 so na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani oživili organiziranje vsakoletnih etnoloških taborov, ki študentom in študentkam ponujajo priložnost, da se bolje seznanijo s prakso etnografskega raziskovalnega dela. Na osnovi sodelovanja z občino Solčava in s podporo lokalne skupnosti je nastal Etnološki tabor treh

dolin 2020, ki je potekal med 22. in 27. septembrom.

Od leta 2020 dalje tik pred začetkom študijskega leta sodelavci in sodelavke oddelka (predvsem pa organizator in organizatorki Blaž Bajič, Ana Svetel in Veronika Zavrtnik) organizirajo etnološki tabor na Solčavskem. Do zdaj so izsledki raziskav in razprav iz prvih dveh etnoloških taborov izšli v

dveh zbornikih: *Razgledi treh dolin* (Etnološki tabor 2020) ter *Pogledi od blizu: Mladi, prihodnost in zamišljanje razvoja na Solčavskem* (Etnološki tabor 2021). Vsak zbornik odseva glavne teme in vprašanja, ki so usmerjali potek posameznega tabora.

Kot v uvodnem besedilu prvega zbornika razlagajo organizatorji tabora (ki so tudi uredniki obeh monografij), so

* Tatiana Bajuk Senčar, dr. antropologije, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; tatiana.bajuk@zrc-sazu.si.